

Грицай Н. Б.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ПРЕДМЕТА ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Важливим етапом підготовки майбутніх учителів біології до професійної діяльності є педагогічна практика в загальноосвітній школі. У статті акцентовано увагу на організації і проведенні студентами-практикантами позакласної роботи з біології.

Важным этапом подготовки будущих учителей биологии к профессиональной деятельности есть педагогическая практика в общеобразовательной школе. В статье акцентировано внимание на организации и проведении студентами-практикантами внеклассной работы по биологии.

The pedagogical practice at comprehensive secondary school is very important stage to prepare the future teachers of biology. This article shows attention on organization and conducting by students in out-of-class activity from biology.

Педагогічною наукою доведено та в шкільній практиці підтверджено, що великі можливості для реалізації завдань сучасної освіти має позакласна робота. Вона дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів, їхні інтереси, нахили та здібності, активізує пізнавальну діяльність школярів, сприяє всебічному розвитку особистості. Зважаючи на це, вчитель повинен бути добре підготовленим до проведення позакласної роботи зі свого предмета.

Найвагомішу роль у здійсненні професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя відіграє процес формування системи педагогічних знань, умінь і навичок, котрі необхідні в його професійній діяльності.

Послідовність і наступність у постановці методичних пи-

тань перед студентами і способи їх вирішення за допомогою вузівської методики викладання обумовлюють результативність професійної підготовки студентів до проведення позакласних занять у школі. Але, як би не вдосконалювався процес навчання майбутнього вчителя у ВНЗ, випускник ще не є завершеним фахівцем, тому що оволодіння педагогічною майстерністю може відбуватися лише в реальній педагогічній діяльності. Навчання в університеті – це тільки перший етап у становленні професійних якостей та умінь педагога. Важливе місце в системі підготовки майбутнього вчителя займає педагогічна практика, специфіка якої полягає у самостійному виконанні практикантами повноцінної професійної навчально-виховної діяльності.

Питання підготовки студентів до проведення позакласної роботи з біології у школі розглядали такі науковці, як Л. П. Смирнова, В. К. Луканкіна [6], В. Д. Гревцова [2], М. Н. Панкіна [8] та ін. Проте методичні рекомендації названих учених на сучасному етапі вже дещо застаріли. Серед останніх наукових досліджень з проблеми підготовки студентів до проведення позакласної діяльності із природничих дисциплін слід відзначити дисертаційну роботу Т. С. Івахи [5], яка пропонує вивчати у вищих педагогічних навчальних закладах спецкурс “Позакласна робота з хімії”.

Мета цієї статті – обґрунтувати значення педагогічної практики в системі підготовки студентів до проведення позакласної роботи з біології. Дослідження передбачає виконання таких завдань: охарактеризувати значення педагогічної практики з біології; визначити етапи організації роботи; проаналізувати зміст роботи студентів із проведення позакласної роботи з біології.

Система підготовки майбутніх учителів до проведення позакласної роботи з біології охоплює навчальний процес, педагогічну практику, ботанічну, зоологічну та польову практики, позааудиторну роботу студентів. На нашу думку, доцільно формувати професійні знання і вміння майбутніх педагогів поетапно. Кожен етап передбачає засвоєння певних знань, формування умінь і навичок майбутніх учителів: *Етап* – засвоєння теоретичного матеріалу з методики позакласної роботи з біології під час лекційного курсу з дисциплін “Методика навчання біології” та “Методика позаклас-

ної роботи з біології” [3]; *II етап* – закріплення та узагальнення знань, формування умінь і навичок проведення позакласних заходів під час практичних занять; *III етап* – застосування набутих знань і вмінь під час педагогічної практики в школі; *IV етап* – виконання науково-дослідних завдань із методики позакласної роботи з біології.

Таке поетапне формування у студентів професійних педагогічних умінь, на наш погляд, дозволяє оптимально реалізувати завдання підготовки вчителя-біолога до організації позакласної роботи з предмета в загальноосвітній школі.

Відповідно до розробленої системи, третім етапом системи підготовки є застосування набутих знань і вмінь під час педагогічної практики в школі. Виконання завдань із методики позакласної роботи з біології під час проходження педагогічної практики сприяє вдосконаленню практичних умінь з організації та проведення позакласної діяльності, практичному використанню теоретичних знань, набутих умінь та навичок у реальних умовах навчально-виховного процесу з біології.

Педагогічна практика – найбільш ефективна форма підготовки вчителя до професійної діяльності, провідна ланка в системі формування у майбутнього вчителя професійних умінь та навичок. На думку вчених-методистів І. В. Мороза та О. Г. Ярошенко, вона є зв’язуючою ланкою між теоретичним навчанням студента і його майбутньою самостійною роботою в школі [7]. Як зазначають науковці, у процесі педагогічної практики “... створюються широкі можливості для збагачення творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя” [7, с. 5]. Під час практики студенти вивчають вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей, формують у себе витримку, цілеспрямованість, організаторські здібності тощо.

Під час педагогічної практики, яка є критерієм наукової і практичної готовності майбутніх учителів до роботи в школі, студенти перевіряють свої теоретичні знання, визначають їх практичне значення і необхідність для подальшої роботи, перевіряють свої особисті якості як учителя. Саме на практиці майбутній педагог може визначитися, наскільки він правильно вибрав професію, оцінити свої здібності до професійної діяльності.

На основі аналізу науково-методичної літератури нами визначено основні завдання педагогічної практики [1; 2; 4 – 8]:

- поглибити та закріпити теоретичні знання, одержані студентами під час навчання, застосовувати їх на практиці в навчально-виховній роботі школи;

- навчити використовувати знання із психології, педагогіки та вікової фізіології, проводити навчально-виховну роботу зі школярами з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей;

- підготувати до проведення різних занять із застосуванням різноманітних методів навчання, виховання і розвитку учнів;

- навчити працювати з колективом школярів, проводити індивідуальну роботу з учнями;

- ознайомити з педагогічним досвідом учителів, апробувати найбільш ефективні методи й прийоми, які використовуються ними;

- розвивати та зміцнювати в студентів любов до педагогічної професії, стимулювати прагнення до вивчення фахових і педагогічних дисциплін, удосконалення своїх педагогічних здібностей з метою підготовки до творчого вирішення питань виховання і навчання;

- прищепити навички уважного ставлення до здоров'я школярів тощо.

Як свідчать наші дослідження, майбутні вчителі приходять на педагогічну практику вже з певною теоретичною підготовкою і практичними знаннями щодо організації позакласної роботи, які вони здобули під час вивчення методики викладання біології, методики позакласної роботи з біології та інших дисциплін. Вимоги, які висуваються перед студентами-практикантами, зобов'язують їх не тільки проводити уроки з предмета, але й організовувати позакласну роботу. Проте, на наше переконання, проведення 1-2 позакласних заходів є малоефективним.

З метою організації якісної позакласної роботи з біології пропонуємо під час педагогічної практики залучати студентів до проведення предметних тижнів і декад. У ці дні в школі організовується дуже багато різноманітних заходів, проведення яких дасть змогу з'ясувати їх вплив на зростання інтересу з біології, активізацію пізнавальної діяльнос-

ті школярів тощо. Наприклад, у школах м. Рівного, у яких студенти проходили практику, заздалегідь було домовлено із адміністрацією і вчителями біології про надання можливості проводити позакласну роботу. Деякі загальноосвітні заклади (ЗОШ № 5, № 11, № 13 м. Рівного) навіть узгодили графік проведення тижня біології з періодом, під час якого студенти будуть на практиці.

Педагогічна практика майбутніх учителів біології планувалася протягом двох років (IV–V курс навчання) і також здійснювалася в чотири етапи.

Перший етап – ознайомлення з учнями тих класів, у яких передбачалося проведення позакласної роботи.

Другий етап – складання плану роботи зі школярами.

Третій етап – проведення позакласної роботи з учнями під час тижня біології.

Четвертий етап – підбивання підсумків за результатами проведеної позакласної роботи в школі.

На *першому* етапі студенти розподілялися по школах. Для роботи на кожен клас планувалося по дві особи. Аналіз діяльності майбутніх учителів показав, що добровільний їх розподіл створював сприятливу психологічну атмосферу для проведення різних позакласних заходів.

На *другому* етапі здійснювалося безпосереднє знайомство зі школою, учнями класів, у яких студенти мали організувати позакласну роботу з біології. Майбутні вчителі вивчали психологічні особливості школярів, спостерігали за навчально-виховним процесом у школі. Студентами разом із учителем біології складався детальний план проведення позакласних заходів під час тижня біології, що включав підготовку і проведення біологічних вечорів, свят, КВК та інших інтелектуальних ігор (“Що? Де? Коли?”, “Найрозумніший”, “Поле чудес”), екскурсії в природу, у краєзнавчий музей. Крім того, планувалося організація дослідів із живими об’єктами, індивідуальної роботи з учнями, гурткових занять тощо.

На *третьому* етапі проводилися різні види позакласної роботи з біології з учнями різних вікових груп, аналізувалося методична підготовка та якість їхнього проведення. Варто відзначити творчу активність студентів, високу свідомість у проведенні позакласних заходів із біології.

На *четвертому* етапі підбивалися підсумки роботи майбутніх учителів у загальноосвітній школі. Обговорення результатів проведених студентами позакласних заходів давало можливість вчасно виявити негативні моменти в роботі, виправити їх, допомогти в подоланні труднощів, заохотити кращі якості майбутніх учителів. Ми погоджуємося з ученим М. Б. Євтухом, що основні з труднощів – це розрив між теорією і практикою [4]. Студент може добре володіти біологічним матеріалом, знати теоретичні положення психології, педагогіки, методики навчання біології, методики позакласної роботи, але не вміє застосовувати їх в умовах розв'язання конкретних завдань, які ставить перед ним професійна діяльність. Як зазначає науковець, " ... самостійна робота з аналізу, осмислення і синтезування різних аспектів знань (психологічних, педагогічних, методичних) для розв'язання практичних завдань є однією з головних проблем у діяльності майбутнього вчителя" [4, с.174].

Під час педагогічної практики студенти не тільки виконували завдання з навчально-виховної роботи, а й проводили певну науково-дослідну роботу, узагальнювали передовий педагогічний досвід, виконували педагогічні експерименти, здійснювали психолого-педагогічні спостереження за учнями.

Крім того, за матеріалами досліджень майбутні педагоги мали змогу писати курсові та дипломні роботи. Під час проведення педагогічного експерименту в них формувалися необхідні для вчителя біології навички володіння науковими методами дослідження. Проблеми, що пропонувалися студентам, стосувались роботи учнів у куточку живої природи, в лабораторії, теплиці, методики організації масових позакласних заходів (свята врожаю, свята квітів, біологічного вечора та ін.), взаємозв'язку класних і позакласних занять у процесі викладання біології, міжпредметних зв'язків у позакласній роботі з біології тощо.

Про результати цієї роботи майбутні учителі доповідали на методичних семінарах, підсумкових конференціях з педагогічної практики, у студентських наукових гуртках, на щорічних студентських наукових конференціях. Самостійна розробка студентами дослідницьких тем методичного характеру сприяла розширенню їхнього педагогічного кругозору, розвиткові методичного мислення. Важливими еле-

ментами їх діяльності були випуск газет, оформлення стендів, папок-скарбничок методичного матеріалу з позакласної роботи (розробки біологічних вечорів, екскурсій, завдання для олімпіад і т.д.).

Після проходження педагогічної практики нами було проведено анкетування студентів. Його результати показали, що майбутні вчителі використовували різноманітні форми й види позакласної роботи з біології: біологічні вечори та свята (58% опитаних), екскурсії (37%), вікторини (27,8%), ігри (13,0%), індивідуальні заняття (22,2%), КВК (14,8%), “Поле чудес” (7,4%), лекції (7,4%), тренінги (5,6%), диспути (5,6%), випуск стінгазет (5,6%), групові форми роботи (5,6%), фенологічні спостереження (3,7%) та ін.

Відповіді студентів свідчать, що під час організації позакласної роботи з біології виникали певні труднощі: погана забезпеченість школи літературою і наочністю (19,1%), проблеми в організації великої кількості школярів (17,6%), недостатня зосередженість учнів (7,4%), труднощі в підборі матеріалу та плануванні заходів (5,7%), недосконала підготовка до занять через брак часу (9,3%), відсутність організаторських і практичних умінь та навичок (8,3%), хвилювання (7,4%), страх перед аудиторією (3,7%), порушення дисципліни школярами (1,9%) тощо. У 27,8% студентів проблем не виникало.

Проте багато труднощів, на погляд практикантів, були пов'язані з самими учнями (18,7%): вони не вивчили слова, погано підготувалися, були незібраними, шуміли тощо.

Стосовно активності школярів майбутні вчителі у відповідях зазначили, що учні виявили бажання брати участь у позакласних заходах (79,6%), бажали, але не всі (16,6%), не виявляли особливого бажання, але брали участь (1,9%). Не відповідали на це запитання 1,9% респондентів.

Під час педпрактики студенти могли розраховувати на підтримку та поради педагогів. На запитання “Чи одержували Ви допомогу від учителів?” 88,9% майбутніх педагогів відповідали позитивно. Недостатньо допомоги отримали 9,2% опитаних. 1,9% – не відповідали.

На запитання “Яких знань Вам не вистачало під час педагогічної практики?” 22,2% респондентів не змогли відповісти. 48,1% вказали на прогалини в психолого-педагогічній

підготовці (не знали, як зацікавити дітей, сконцентрувати їхню увагу, забезпечити дисципліну), 14,9 % не вистачало знань біологічного матеріалу і лише 5,5% – не вистачало знань із методики позакласної роботи. 9,3% студентів прогалин у знаннях не помітили.

Під час проходження педагогічної практики майбутнім учителям найбільше сподобалося спілкування з дітьми (26%), організація позакласної роботи (20,4%), активність учнів (16,7%), допомога вчителя (14,8%), інтерес школярів до біології (7,4%), їх підготовка (3,7%), вихованість і дисциплінованість (4,6%), окремі види позакласної роботи (2,6%) високий рівень навчальних досягнень (1,9%) та ін. Не відповіли 1,9% опитаних.

Відповіді студентів показують, що педагогічна практика допомогла їм визначити, які риси, вміння та навички необхідні педагогу для організації та проведення позакласної роботи в школі та окреслити шляхи самовдосконалення, переконатися, що спеціальність учителя за своєю природою належить до найскладніших творчих професій.

Отже, дослідження показало, що, незважаючи на деякі труднощі, користь від педагогічної практики для студентів важко переоцінити і щодо педагогічного досвіду, і щодо знань із предмета.

Педагогічна практика в школі – це перша серйозна перевірка готовності майбутнього вчителя присвятити своє життя шляхетній справі навчання і виховання підростаючого покоління. Під час проходження практики студенти вчаться творчо застосовувати наукові досягнення в навчально-виховній діяльності. Вони глибше пізнають реальний стан справ у школі, аналізують зміст і рівень підготовки учнів. Практика є для студента джерелом нових знань, умінь, навичок, а також надійним критерієм науковості і практичної результативності засвоєної ним педагогічної теорії, його готовності стати вчителем. Тому педагогічна практика в загальноосвітній школі має стати цілеспрямованим, гармонійно-цілісним, творчим процесом розвитку і формування особистості майбутнього вчителя біології до педагогічної діяльності.

Важливими завданнями підготовки студентів до роботи в школі є проведення різноманітних позакласних заходів, а також гурткових та індивідуальних занять із учнями школи,

розвиток у майбутніх учителів інтересу до наукової розробки питань методики позакласної роботи з біології і прищеплення навичок оволодіння дослідницько-експериментальною технікою при перевірці теоретичних положень на практиці в школі.

Саме тому ми радимо під час педагогічної практики студентів приділяти більше уваги організації позакласної роботи в школі. Досвід проведення майбутніми вчителями позакласних заходів під час тижня біології в загальноосвітній школі дає підставу вважати, що такий вид діяльності студентів розширює і поглиблює їхні знання, активізує пізнавальну діяльність, викликає прагнення до найбільш повного самовираження, самовиявленню особистості, виховує працьовитість, учить творчості, вдосконалює професійно-педагогічну підготовку.

Подальшого дослідження потребує наступний етап системи підготовки майбутніх учителів до проведення позакласної роботи з біології – виконання науково-дослідних завдань із методики позакласної роботи.

Література

1. Белешко Д. Педагогічна практика як ланка в безперервній підготовці майбутнього вчителя математики / Дмитро Белешко // Нова педагогічна думка. – 2004. – № 4. – С. 63-64.
2. Гревцова В. Д. Формирование профессиональных навыков и умений у студентов в процессе проведения внеклассной работы по биологии в средней школе / В. Д. Гревцова // Вопросы воспитания школьников в обучении биологии: межвуз. сборн. науч. трудов. – Л., 1985. – С. 113-116.
3. Грицай Н. Б. Методика позакласної роботи з біології: програма курсу / Н. Б. Грицай. – Рівне: МЕНУ ім. академіка Степана Дем'янчука, 2005. – 23 с.
4. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : зб. наук. праць. – Рівне: Волинські обереги, 2002. – С. 170-175.
5. Іваха Т. С. Підготовка студентів до організації позакласної роботи з хімії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Т. С. Іваха. – К., 2003. – 21 с.
6. Методическая подготовка молодых учителей-биологов к

проведенню внеклассной работы в школе : сборник науч. трудов / отв. ред. М. М. Левина. – М.: МГПИ, 1976. – 110 с.

7. Мороз І. В. Педагогічна практика студентів у загальноосвітніх навчальних закладах: навч. посіб. / І. В. Мороз, О. Г. Ярошенко. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 90 с.

8. Панкина М. Н. Совершенствование системы подготовки студентов пединститута к проведению внеклассной работы по биологии в школе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – "Методика обучения биологии" / М. Н. Панкина. – Л., 1981. – 20 с.